

DİNİ EKSTREMİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏNİN HÜQUQI VƏ MAARİFÇİLİK İSTİQAMƏTLƏRİ

Sakit HÜSEYNOV,

*AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun Dinişünaslıq
və mədəniyyətin fəlsəfi problemləri
şöbəsinin müdiri, fəlsəfə üzrə elmlər doktoru,
sakit48@mail.ru*

AÇAR SÖZLƏR: *radikalizm, ekstremizm, qanunvericilik, mövhumat, maarifçilik.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *радикализм, экстремизм, законодательство, суеверие,
просветление.*

KEY WORDS: *radicalism, extremism, legislation, superstition, enlightenment.*

Ölkəmizdə dini ekstremizmə qarşı mübarizə ciddi şəkildə aparılır və ekstremist qüvvələrin qanunazidd hərəkətlərinin genişlənməsinə imkan verilmir. Dini radikalizm və ekstremizmə qarşı mübarizə bir neçə formada özünü göstərir. Bunlardan biri də mövcud qanunvericiliyin tələbləri çərçivəsində inzibati vasitələrdən istifadə etməkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dini ekstremist davranışlar, çıxışlar millətlərarası və dinlərarası konfliktləri qızıqdıran şüarlar altında həyata keçirildikdə cəmiyyətdə böyük qarşıdurmalara səbəb ola bilər. Çünki həmin şüarlar kütlələrin psixologiyasına daha güclü təsir göstərir. Digər tərəfdən, bəzi dindarların dini savadı və dünyagörüşü zəif olduğundan onlar radikal və ekstremist çağırışların təsiri altına tez düşürlər. Burada Allah xofu daha qabarıq olduğu üçün qanunları pozmaq qorxusu arxa plana keçir. Belə halda dini-psixoloji təsir altına düşən kütləni istənilən istiqamətə yönəltmək mümkün olur.

Dini ekstremizm siyasətlə birləşəndə cəmiyyət və dövlətçilik üçün daha acı nəticələr doğurur. Bu baxımdan, tədqiqatçılar dini-siyasi ekstremizmi təhdid etmə miqyasına görə ən təhlükəli ekstremizm növü hesab edirlər. Dini-siyasi ekstremizmin əsas fəaliyyət istiqamətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- mövcud dünyəvi ictimai-siyasi quruluşu dağıdıb, klerikal dövlət quruluşu yaratmaq;
- ölkənin bir hissəsində, yaxud bütün ərazisində yalnız bir dini konfessiyanın üstünlüyünə nail olmaq;
- dövlətin konstitusiyaya quruluşunun devrilməsi, yaxud ərazi bütövlüyünün pozulması məqsədilə xaricdən yönləndirilən fəaliyyət;
- dini baxımdan əsaslandırılmış separatist fəaliyyət;
- müəyyən dini təlimi dövlət ideologiyası kimi təqdim etmək.

Siyasi mübarizədə dini ekstremizmdən istifadə edilməsi bir çox hallarda dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş terrora çevrilir. Bu baxımdan siyasi mübarizənin dini ekstremizm ilə birləşməsi ekstremizmin yeni forması olan dini-siyasi ekstremizmi meydana gətirir. Bəs dini-siyasi ekstremizm nədir?

Dini-siyasi ekstremizmin əsas mahiyyətini şərh edən akademik Ramiz Mehdiyev ekstremistlərin dağıdıcı fəaliyyətini nəzərdə tutaraq demişdir: “Onlar müxtəlif kütləvi

informasiya vasitələrinin və internetin köməyi ilə millətçi dözümsüzlük, milli azlıqlar arasında ekstremist və separatçı əhval-ruhiyələrin qızışdırılmasına yönəlmiş təbliğat aparılır. Bir sıra hallarda bu qüvvələrin fəaliyyəti transsərhəd xarakter daşıyır. Bununla bərabər, millətçi ekstremizm bizim üzləşdiyimiz ekstremizmin yeganə forması deyildir. Dini, daha dəqiq desək, dini-siyasi ekstremizm də getdikcə genişlənməyə başlayır” [1].

Sosioloji müşahidələrə və elmi ədəbiyyata əsaslanaraq dini-siyasi ekstremizmin tərifini aşağıdakı kimi vermək olar: Dini-siyasi ekstremizm – dövlətin suverenliyini və ərazi bütövlüyünü pozmaq, hakimiyyəti zorla ələ keçirmək, yaxud dövlət quruluşunu dəyişmək məqsədilə cəmiyyətdə dini ayrılıq və dinlərarası düşmənçiliyi qızışdırmağa yönəlmiş dini motivli fəaliyyətdir.

Qeyd etməliyik ki, dini ekstremist təşkilatların əsas fəaliyyət metodları ekstremizm ideyalarının təbliğ edilməsi, ekstremist məzmunlu dini ədəbiyyatın və video-audiokassetlərin yayılması ilə şərtlənir.

Ölkəmizdə dini məsələlərin hüquqi əsasları “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (20 avqust 1992-ci il) təsbit edilmişdir. Dini radikalizm və ekstremizmə qarşı mübarizənin hüquqi və təşkilati əsasları isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 4 dekabr 2015-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Dini ekstremizmə qarşı mübarizə” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda müəyyən olunmuşdur. Üç fəsil və on beş maddədən ibarət olan bu Qanunda dini ekstremizmə qarşı mübarizənin məqsədi və əsas prinsipləri göstərilməklə yanaşı, dini ekstremist fəaliyyətdə iştiraka görə məsuliyyət, dini ekstremist təşkilatların qadağan edilməsi, qanunun pozulmasına görə məsuliyyət və s. kimi hüquqi məsələlər öz əksini tapmışdır.

Vurğulamalıyıq ki, dünyada baş verən terror hadisələri, radikal meyillərin artması ekstremizmlə bağlı qanunvericiliyin sərtləşdirilməsini zəruri etmişdir. Bu baxımdan ölkəmizin sosial-iqtisadi və milli-mənəvi inkişaf istiqamətinə uyğun olaraq müxtəlif illərdə ekstremizmlə bağlı qanunvericiliyə müəyyən əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Məsələn, Cinayət Məcəlləsinə edilən dəyişikliyə əsasən şəxsi hər hansı dinə (dini cərəyana) etiqad etməyə, o cümlədən dini ayin və mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini ayin və mərasimlərdə iştirak etməyə, habelə dini təhsil almağa məcbur etmə üç min manatdan beş min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunun, o cümlədən onun dünyəvi xarakterinin zorla dəyişdirilməsinə və ya ərazi bütövlüyünün parçalanmasına, yaxud hakimiyyətin zorla ələ keçirilməsinə yönələn hərəkətlərin dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəminində törədilməsi on beş ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dini radikalizm və ekstremizmə qarşı mübarizənin digər üsulu təbliğat və maarifləndirmə işinin həyata keçirilməsidir. Bu baxımdan dövlətimiz dini radikalizm və ekstremizmə qarşı mübarizə mövzusunda xeyli sayda elmi-praktik konfrans, “dəyirmi masa” və s. tədbirlər təşkil etməkdədir.

Məsələn, 2015-ci il dekabrın 7-də Bakı şəhərində “Dini radikalizmlə mübarizə: əsas hədəflər” mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilmişdir. Konfransda dini radikalizmlə bağlı aktual məsələlər müzakirə edilmiş, dini ekstremizm və radikalizmə qarşı mübarizənin ümumbəşəri xarakter daşdığı vurğulanmış, bu məsələ ilə bağlı yeniyetmə və gənclər arasında dini maarifləndirmə işinin gücləndirilməsi tövsiyə olunmuşdur.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Mübariz Qurbanlı konfransda çıxış edərək bildirmişdir ki, dini ekstremizm və radikalizmə qarşı mübarizə ümumbəşəri xarakter daşıyır. Onun sözlərinə görə, ekstremizm və radikalizm dində o zaman özünü büruzə verir ki, din faktiki olaraq öz mahiyyətindən kənara çıxır və insanın mənəviyyat aləmindən siyasi aləminə doğru transfer edir. Lakin unutmamalıyıq ki, din sırf mənəviyyatla bağlı olan məsələdir. Bu baxımdan insanların, o cümlədən yeniyetmə və gənclərin dini maarifləndirilməsinə diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Eyni zamanda, dini ekstremizmə və radikalizmə qarşı mübarizədə əsas hədəflər müəyyənləşdirilməli və bu istiqamətdə daha ciddi şəkildə iş aparılmalıdır. Burada kütləvi informasiya vasitələrinin, təhsil ocaqlarının üzərinə də böyük vəzifələr düşür. Biz cəmiyyət içərisində hərtərəfli təşviqat işlərini gücləndirməliyik ki, Azərbaycanda ekstremist və radikal qruplar meydana gəlməsin [2].

Dini radikalizm və ekstremizmə qarşı mübarizədə medianın rolu da danılmazdır. Bunu nəzərə alaraq 25 avqust 2016-cı il tarixində Mətbuat Şurasında “Dini radikalizmə qarşı mübarizədə medianın rolu” mövzusunda tədbir keçirilmişdir. Müzakirələr zamanı multikulturalizm, dini radikalizm və dini ekstremizmdən yazan media nümayəndələrinə diqqətli olmaq tövsiyə edilərək bildirilmişdir ki, radikalizm dağıdıcılıqla, terrorçuluqla nəticələnir. Multikultural dəyərlərlə dini radikalizm bir-biri ilə tam ziddiyyət təşkil edir və onların sərhədləri kəskin fərqlənir. Bu baxımdan mətbuat belə incə məqamlara toxunan zaman sərhədləri ayırd etməyi bacarmalıdır [3].

Gənclərin dini dünyagörüşünün düzgün formalaşmasında maarifçilik işinin səmərəli aparılması olduqca əhəmiyyətlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, gənclərin dini radikalizmə meyli etməsində xurafat və mövhumat xüsusi yer tutur. Bu baxımdan onların dini baxışlarında xurafat və mövhumatın yer tutmasına imkan verilməməlidir. Məhz bununla əlaqədar olaraq 2016-cı il avqust ayının sonunda Bakı şəhərində DQİDK-nın təşkilatçılığı ilə “Dini radikalizm və xurafat – bir medalın iki üzü” mövzusunda “dəyirmi masa” keçirilmişdir. Dövlət Komitəsinin əməkdaşları, tanınmış ilahiyyatçı alimlər, jurnalistlər və müxtəlif gənclər təşkilatlarının nümayəndələriniştirak etdiyi tədbirdə bəzi gənclərin radikalizmə və ekstremizmə yuvarlanmasında xurafatın rolundan bəhs olunmuşdur. Bildirilmişdir ki, dini radikalizm və xurafat müxtəlif formalarda təzahür etsə də, mahiyyətcə eynidir. Belə ki, dini radikalizmin yaranmasında sosial, hüquqi amillər, təhsilin zəifliyi böyük rol oynayır.. Bu baxımdan media nümayəndələrinin, ziyalıların, ilahiyyatçı alimlərin bu mübarizədə köməyinə, dəstəyinə böyük ehtiyac duyulur. Xurafat dedikdə yalnız falçılıq, cadugərlik deyil, bu gün üçün aktiv olan dünyəvi təhsilə, qadın hüquqlarına təhdid, erkən nikah və s. nəzərdə tutulmalıdır və alimlərimiz, ziyalılarımız, media nümayəndələri də bu istiqamətdə mübarizəyə qoşulmalıdırlar [4].

Dini-siyasi ekstremistlər qanunazidd siyasi məqsədlərinə nail olmaq üçün dini şüar və ideyalar vasitəsilə insanları dini təlimlərə cəlb etməyin və onları kompromissiz mübarizəyə səfərbər etməyin mühüm amil olduğunu yaxşı bilirlər. Eyni zamanda, onlar başa düşürlər ki, dini andıçmə yolu ilə dini radikalizm və ekstremizmə “bağlanan” adamların onlarla “körpüləri yandıraraq” sonradan normal həyat məcrasına qayıtması çətin olur, yaxud heç mümkün olmur.

Ekstremist qruplara qoşulmaqla düzgün hərəkət etmədiklərini sonradan anlayan insanların əksəriyyəti də həmin qruplardan geri qayıtmağın çətin olduğunu yaxşı başa düşürlər. Hətta fikirləşirlər ki, əgər dini ekstremist qruplardan ayrılıb, hakimiyyətə qarşı mübarizədən əl çəkib, normal, dinc həyata qayıtsalar, bu davranışları ilə öz xalqının dinindən üz döndərən, Allaha və dini əqidəyə qarşı çıxan “satqın” kimi insanların ictimai qınaq obyektinə çevriləcəklər. Məhz

bu gərgin psixoloji düşüncə radikal və ekstremist qruplara qoşularaq sonradan öz səhvlərini başa düşüb, normal həyata qayıtmaq istəyən insanları rahat buraxmır. Müşahidələr göstərir ki, bu cür insanlar din pərdəsi altında formalaşdırılmış bütün terror qruplarında mövcud olmuşdur. Uzağa getməyə, Yaxın Şərqdə İŞİD, “Əhrarüş-Şam” və s. adlar altında yaradılan terror qruplaşmalarının sıralarında döyüşməyə gedən, lakin sonradan səhvini başa düşüb vətəninə qayıtmaq istəyən insanların taleyi qeyd olunanlara misaldır.

Dini-siyasi ekstremizm tərəfdarlarının davranışında təzahür edən amansızlıq, mübarizənin zorakı üsulundan istifadə onları bir qayda olaraq xalq kütlələri tərəfindən dəstəklənməkdən kənarlaşdırır. Eyni zamanda, legitim siyasi mübarizə kimi dini-siyasi ekstremizm də iki əsas formada həyata keçirilir: əməli-siyasi və siyasi-ideoloji. Dini-siyasi ekstremizm üçün mürəkkəb problemlərin sürətlə həll edilməsi xarakterikdir ki, bu da mübarizənin zorakı üsuluna əsaslanır. Çünki dini-siyasi ekstremizm dialoq, danışıq, qarşılıqlı anlaşma metodlarını qəbul etmir. Dini-siyasi ekstremizmdə son həddsiyasi zorakılıq vasitələrinə və dağıdıcı fəaliyyətə əsaslanan terrorizmdir. Xüsusən, son illərdə dini-siyasi ekstremizmin öz məqsədinə nail olmaq üçün mübarizə vasitəsi kimi terrordan istifadə etməsi artıq global problemə çevrilmişdir. Bu tipli terror hadisələri Yuqoslaviya, Olster, Yaxın Şərq, Qafqaz, Türkiyə, ABŞ, Avropa və s. yerlərdə müşahidə edilmişdir [5, s.48].

Sosioloji müşahidələr göstərir ki, dini-siyasi ekstremizm tərəfdarları özlərinin ideya-siyasi mübarizəsində adətən mövcud siyasi quruluşa qarşı kütlələrin narazılığını gücləndirməyə və onların dəstəyindən yararlanmağa cəhd edirlər. Dini-siyasi ekstremizm tərəfdarları hakimiyyətə qarşı bu mübarizədə məntiqi arqumentlərə və əqli düşüncəyə deyil, insanların instinkt və emosiyalarına, xurafat və mövhumata, insanların şüurunda kök salmış cürbəcür mifoloji düşüncələrə üstünlük verirlər.

Dini-siyasi ekstremizm tərəfdarları ilahiyyat sahəsində nüfuzlu şəxslərdən müxtəlif dəlillər gətirərək, dini mətnlərlə manipulyasiya edir, həmin mətnləri təhrif olunmuş formada kütlələrə təqdim edirlər. Onlar insanların cəmiyyətdə baş verən hadisələri ayıq başla qiymətləndirmək və məntiqi düşünmək qabiliyyətini yox etmək, onlarda emosional rahatsızlıq, psixi gərginlik yaratmaq üçün təhrif edilmiş dini məlumatlardan məharətlə istifadə etməyi bacarırlar. Ümumiyyətlə, dini-siyasi ekstremistlərin öz fəaliyyətlərini əsaslandırmaq üçün istifadə etdikləri dəlillərin tərkib hissəsində fitnəkarlıq, təhdid və şantaj əsas yer tutur.

Sosioloji müşahidələr göstərir ki, başqa ölkələrlə müqayisədə Azərbaycan zəngin multikultural və tolerantlıq dəyərlərinə malik bir ölkədir. Bu səbəbdən Azərbaycanda dini-radikalizm və dini-ekstremizm böyük təhlükə kəsb etmir. Çünki tarixən Azərbaycanda formalaşmış tolerantlıq və multikultural dəyərlər xalqımızın həyat tərzinə çevrilmişdir. Ölkəmizin tolerant olduğunu Azərbaycana gələn xarici ölkə nümayəndələri, turistlər, ictimai xadimlər, başqa ölkələrin dini rəhbərləri də dəfələrlə etiraf etmişlər. Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə milli və dini azlıqların birgə yaşayışı üçün kifayət qədər tolerant mühitin olduğunu həmişə məmnunluqla bildirmişdir: “Azərbaycan əsrlər boyu dinlərarası münasibətlərin inkişafında öz rolunu oynamışdır. İctimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq, bütün dövrlərdə Azərbaycanda dini və milli dözümlülük, tolerantlıq çox yüksək səviyyədə olub. Bu, Azərbaycan xalqının duyğularıdır, eyni zamanda, müstəqil Azərbaycan dövlətinin siyasətidir və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dini qurumların əməyinin praktiki nəticəsidir” [6, s. 30].

ƏDƏBİYYAT

1. Ramiz Mehdiyev: Ekstremizmə qarşı mübarizədə əməkdaşlığın gücləndirilməsi dünyada baş verən proseslərlə əlaqədar getdikcə daha çox aktuallıq kəsb edir // http://azertag.az/xeber/Ramiz_MEHDİYEV_Ekstremizme_qarsi_mubarizede_emekdasligin_guclendirilmesi_dunyada_bas_veren_proseslerle_elaqedar_getdikce_daha_chox_aktualliq_kesb_edir-539428
2. Dini radikalizmə qarşı mübarizədə dünya ölkələri səylərini daha da artırmalıdır // “Azərbaycan” qəzeti, 8 dekabr, 2015-ci il.
3. “Səs” qəzeti, 26 avqust, 2016 // <http://www.anl.az/down/meqale/ses/2016/avqust/503851.html>
4. “Dini radikalizm və xurafat – bir medalın iki üzü” mövzusunda “dəyirmi masa” // “Respublika” qəzeti, 30 avqust, 2016-cı il.
5. Хлобустов О.М. Федоров С.Г. Терроризм: реальность сегодняшнего состояния // Современный терроризм: состояние и перспективы. Под ред. Е.И.Степанова. Москва: Editorial URSS, 2000.
6. “Dövlət və Din” İctimai Fikir Toplusu // № 6 (14) 2009-cu il.

Сакит Гусейнов

**ПРАВОВОЕ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В
БОРЬБЕ ПРОТИВ РЕЛИГИОЗНОГО ЭКСТРЕМИЗМА
РЕЗЮМЕ**

В статье проанализированы политические и религиозные аспекты борьбы с экстремизмом. Уделяется внимание правовой основе борьбы с религиозным экстремизмом, прокомментированы поправки и изменения к законам, а также дан краткий обзор законов Азербайджанской Республики “О борьбе с религиозным экстремизмом” и “О свободе вероисповедания”. В исследовании рекомендовано расширение просветительского направления в борьбе с религиозным экстремизмом.

Sakit Huseynov

**LEGAL AND EDUCATIONAL ASPECTS OF THE FIGHT
AGAINST RELIGIOUS EXTREMISM
SUMMARY**

The article analyzes the political and religious aspects of the fight against extremism. Attention is given to the legal basis for fight against religious extremism, amendments and changes to laws have been commented on, and a brief review of the laws of the Republic of Azerbaijan “On Combating Religious Extremism” and “On Freedom of Religion” has been given.